

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ КУРСАНТІВ РІЗНИХ РОКІВ НАВЧАННЯ

кандидат психологічних наук, Леженіна Л. М.

Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава
Мудрого», Україна, Харків

У статті представлені результати емпіричного дослідження, спрямованого на визначення ієрархії термінальних та інструментальних цінностей курсантів першого, третього і п'ятого років навчання. Виявлені суттєві відмінності в ієрархії інструментальних цінностей курсантів різних курсів, тоді як ієрархія термінальних цінностей курсантів початкового та випускного курсів практично співпадає. Найбільш специфічною виявилася ієрархія термінальних цінностей курсантів третього року навчання, що може бути обумовлено кризою професійної ідентичності, яка припадає на даний період навчання у вищій школі.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, термінальні цінності, інструментальні цінності, ієрархія ціннісних орієнтацій, курсанти.

кандидат психологических наук, Леженина Л. Н. Особенности ценностных ориентаций курсантов разных лет обучения/ Институт подготовки юридических кадров для Службы безопасности Украины Национального университета «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Украина, Харьков

В статье представлены результаты эмпирического исследования, направленного на определение иерархии терминальных и инструментальных ценностей курсантов первого, третьего и пятого лет обучения. Выявлены существенные различия в иерархии инструментальных ценностей курсантов разных курсов, тогда как иерархия терминальных ценностей курсантов начального и выпускного курсов практически совпадает. Наиболее специфической оказалась иерархия терминальных ценностей курсантов

третього года обучения, что может быть обусловлено кризисом профессиональной идентичности, который приходится на данный период обучения в высшей школе.

Ключевые слова: ценностные ориентации, терминальные ценности, инструментальные ценности, иерархия ценностных ориентаций, курсанты.

PhD in Psychology, Lezhenina L. M. Features of value orientations of military students of the different study years/ Juridical Personnel Training Institute for the Security Service of Ukraine of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkov

The paper presents results of the empirical research directed to definition of the terminal and instrumental values hierarchy of the 1st, 3rd and 5th study years military students. Significant differences in the instrumental values hierarchy of the different courses military students have been revealed whereas the terminal values hierarchy of the 1st and 5th courses military students are practically congruent. The terminal values hierarchy of the 3rd study year military students have appeared to be the most specific that may be stipulated by the professional identity crisis that accrues to the given period of the higher learning.

Key words: value orientations, terminal values, instrumental values, value orientations hierarchy, military students.

Вступ. В умовах тих викликів, з якими зітнулася в ході свого розвитку наша держава, професійна підготовка майбутніх фахівців-юристів для спецслужб України повинна передбачати не тільки розвиток у них необхідних знань, умінь та навичок, але й виховання громадянина-патріота, відповідального за надійне забезпечення державної безпеки, що з необхідністю привертає увагу до виховання у майбутніх фахівців відповідної системи ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації визначають як особливі психологічні утворення, які складають певну ієрархічну систему та існують в структурі особистості тільки в якості її елементів. Неможливо уявити собі орієнтацію особистості на ту або іншу цінність, як ізольоване утворення, не враховуючи її пріоритетність, суб'єктивну важливість щодо інших цінностей [1]. Ціннісні орієнтації

розглядають як структурні одиниці самосвідомості, що формуються на різних етапах онтогенезу і наповнюють структурні ланки самопізнання [2]. Ціннісні орієнтації справляють вплив на функції цілепокладання, прогнозування, планування, самоорганізації, контролю і корекції, цілеспрямованості поведінки на життєві цілі і конкретні ідеали, виступають як специфічний результат, якого можна досягти у майбутньому.

Вивчення особливостей ціннісних орієнтацій студентів у дослідженнях Кадикової Т. А. [3], Куніциної В. М. [4], Мачурової Н. Н. [5] дозволило встановити, що ціннісні орієнтації є суттєвим компонентом особистості студентів, який значною мірою детермінує поведінку, вибір професії, соціальну активність особистості. Встановлено, що студентський вік – це період переосмислення та становлення ціннісних орієнтацій, оскільки він характеризується не просто збільшенням обсягу знань, але й розширенням світогляду особистості, прагненням проникнути в саму суть моральності, зрозуміти найбільш загальні закони поведінки людей і на цій основі виробити власні моральні критерії [6].

Вплив ціннісних орієнтацій на формування професіоналізму майбутніх фахівців, значення ціннісного ставлення у професійному розвитку студентів, формування цінностей як основи особистості майбутнього професіонала досліджувалися у роботах Осипової Т. Ю. [7], Савченко Л. [8], Пазухіної С. В. [9]. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів різних спеціальностей на протязі процесу навчання вивчалася у дослідженнях Антонової Н. О. [10], Іванцев Н. І. [11], Меднікової Г. І. [12], Научитель О. Д. [13].

Спроби проаналізувати ціннісні орієнтації курсантів вищих навчальних закладів МВС України були здійснені у працях Захаренко Л. М. [14], Карпунової Н. Г. [15], Тогочинського О. М. [16]. При організації досліджень дані автори виходили з того, що період юнацтва у курсантів вищого спеціалізованого навчального закладу проходить в умовах жорсткої регламентації навчально-службової діяльності, чим значно відрізняється від життя їх однолітків – студентів цивільних вищих навчальних закладів.

Але слід зазначити, що особливості становлення ціннісних орієнтацій курсантів тих вищих навчальних закладів, які готують юридичні кадри для Служби безпеки України не були предметом самостійного вивчення, хоча підготовка фахівців даного спрямування певним чином відрізняється від підготовки курсантів вищих навчальних закладів МВС України.

Мета даної статті полягає у визначенні специфіки ціннісних орієнтацій курсантів - майбутніх фахівців-юристів Служби безпеки України різних років навчання.

Виклад основного матеріалу статті. Дослідження проводилося із використанням «Методики вивчення ціннісних орієнтацій» М. Рокіча у адаптації Д.О. Леонтьєва [17]. У дослідженні брали участь 98 курсантів Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» першого (32 особи), третього (32 особи) і п'ятого (34 особи) курсів.

У ієрархії термінальних цінностей курсантів першого курсу цінності розташувалися в наступному порядку: щасливе сімейне життя, здоров'я, любов, цікава робота, наявність гарних і вірних друзів, життєва мудрість, свобода, упевненість у собі, матеріально забезпечене життя, активне життя, розвиток, продуктивне життя, суспільне визнання, пізнання, розваги, щастя інших, краса природи й мистецтва, творчість (табл. 1).

У ієрархії термінальних цінностей курсантів третього курсу цінності розташувалися в наступному порядку: здоров'я, щасливе сімейне життя, наявність гарних і вірних друзів, любов, матеріально забезпечене життя, цікава робота, активне життя, життєва мудрість, упевненість в собі, розвиток, свобода, продуктивне життя, суспільне визнання, пізнання, розваги, щастя інших, краса природи й мистецтва, творчість.

Таблиця 1

Середні показники й усереднені ранги термінальних цінностей по групах курсантів різних курсів

№ з/п	Цінності	1 курс		3 курс		5 курс	
		$\bar{x}$	ранг	$\bar{x}$	ранг	$\bar{x}$	ранг

1	Активне життя	9,37	10	8,62	8	8,40	7
2	Життєва мудрість	7,58	6	8,77	9	8,50	8
3	Здоров'я	4,74	2	3,81	1	3,10	1
4	Цікава робота	6,95	4,5	9,31	11	8,26	6
5	Краса природи й мистецтва	15,37	17	15,15	18	13,80	17
6	Любов	5,79	3	8,81	10	6,20	4
7	Матеріально забезпечене життя	9,32	9	8,08	6,5	7,62	5
8	Наявність гарних і вірних друзів	6,95	4,5	7,08	4	6,18	3
9	Суспільне визнання	10,63	13	11,58	14	11,24	13
10	Пізнання	12,05	14	10,89	13	12,44	14
11	Продуктивне життя	10,37	12	10,39	12	10,78	12
12	Розвиток	9,79	11	8,08	6,5	9,32	10
13	Розваги	13,11	15,5	11,85	15	13,62	15
14	Свобода	8,00	7	7,77	5	9,76	11
15	Щасливе сімейне життя	3,89	1	6,58	2	4,70	2
16	Щастя інших	13,11	15,5	13,62	16	13,66	16
17	Творчість	15,53	18	13,69	17	14,60	18
18	Упевненість в собі	8,58	8	6,92	3	8,78	9

У ієрархії термінальних цінностей курсантів п'ятого курсу цінності розташувалися в наступному порядку: здоров'я, щасливе сімейне життя, наявність гарних і вірних друзів, любов, матеріально забезпечене життя, цікава робота, активне життя, життєва мудрість, упевненість в собі, розвиток, свобода, продуктивне життя, суспільне визнання, пізнання, розваги, щастя інших, краса природи й мистецтва, творчість.

Аналіз ієрархій ціннісних орієнтацій курсантів здійснювався, виходячи з угруповання цінностей, запропонованого Леонтьєвим Д. О. [17]. Виявилось, що серед термінальних цінностей найбільш значущими для курсантів є конкретні життєві цінності, цінності особистого життя, індивідуальні цінності і цінності міжособистісних стосунків. Разом із тим найнижчі місця в ієрархії термінальних цінностей посідають абстрактні цінності і частково цінності професійної самореалізації, що стосується навіть курсантів випускного курсу.

Порівняння рангів термінальних цінностей по групах курсантів першого, третього і п'ятого курсів показало, що:

- для курсантів третього курсу найменш значущими виявилися цінності любові у порівнянні з курсантами першого ($t=2,104$; $p<0,05$) і п'ятого ($t=2,68$; $p<0,01$) курсів, а також цікавої роботи ($t=2,15$; $p<0,05$) у порівнянні з курсантами першого курсу;

- курсанти третього курсу більше цінують розвиток у порівнянні з курсантами першого ($t=2,73$; $p<0,01$) і п'ятого ($t=2,123$; $p<0,05$) курсів, упевненість в собі у порівнянні з курсантами першого ($t=2,334$; $p<0,05$) і п'ятого ($t=2,973$; $p<0,01$) курсів, свободу у порівнянні з п'ятикурсниками ($t=2,121$; $p<0,05$).

Статистично значущих відмінностей у результатах курсантів першого і п'ятого курсів не визначено.

В ієрархії ціннісних орієнтацій курсантів першого курсу інструментальні цінності розташувалися в наступному порядку: сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів, тверда воля, незалежність, чесність, раціоналізм, вихованість, самоконтроль, відповідальність, освіченість, життєрадісність, ефективність у справах, терпимість, високі запити, ретельність, акуратність, чуйність, широта поглядів, непримиримість до недоліків у себе та інших (табл. 2).

Таблиця 2

Середні показники й усереднені ранги інструментальних цінностей по групах курсантів різних курсів

№ з/п	Цінності	1 курс		3 курс		5 курс	
		$\bar{x}$	ранг	$\bar{x}$	ранг	$\bar{x}$	ранг
1	Акуратність	11,84	15	11,08	15	9,08	9,5
2	Вихованість	7,95	6	7,54	5	6,52	1
3	Високі запити	11,53	13	11,31	16	10,62	14
4	Життєрадісність	9,05	10	7,50	4	7,26	2,5
5	Ретельність	11,79	14	8,85	9	9,56	11
6	Незалежність	6,89	3	7,35	3	7,56	5
7	Непримиримість до недоліків у себе та інших	13,21	18	15,23	18	14,18	18

8	Освіченість	8,68	9	7,62	6	7,44	4
9	Відповідальність	8,63	8	10,12	12	7,82	6
10	Раціоналізм	7,89	5	9,31	10	8,02	7
11	Самоконтроль	8,37	7	8,42	7	9,60	12
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	6,21	1	8,46	8	9,08	9,5
13	Тверда воля	6,42	2	7,23	2	7,26	2,5
14	Терпимість	10,95	12	12,77	17	13,82	17
15	Широта поглядів	12,21	17	10,81	14	10,64	15
16	Чесність	7,16	4	7,04	1	8,88	8
17	Ефективність у справах	10,89	11	9,69	11	10,50	13
18	Чуйність	12,05	16	10,69	13	13,20	16

У ієрархії ціннісних орієнтацій курсантів третього курсу інструментальні цінності розташувалися в наступному порядку: чесність, тверда воля, незалежність, життєрадісність, вихованість, освіченість, самоконтроль, сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів, ретельність, раціоналізм, ефективність у справах, відповідальність, чуйність, широта поглядів, акуратність, високі запити, терпимість, непримиримість до недоліків.

У ієрархії ціннісних орієнтацій курсантів п'ятого курсу інструментальні цінності розташувалися в наступному порядку: вихованість, тверда воля, життєрадісність, освіченість, незалежність, відповідальність, раціоналізм, чесність, сміливість, акуратність, ретельність, самоконтроль, ефективність у справах, високі запити, широта поглядів, чуйність, терпимість, непримиримість.

Порівняння рангів інструментальних цінностей по групах курсантів першого, третього і п'ятого курсів показало, що:

- для курсантів першого курсу більш значущою у порівнянні з курсантами третього курсу виявилась цінність ретельності ($t=2,733$; $p<0,01$), яка одночасно входить до групи конформістських цінностей і цінностей професійної самореалізації;

- курсанти третього курсу у порівнянні з курсантами п'ятого курсу більш цінують чуйність, що є цінністю міжособистісного спілкування і прийняття

інших ($t=2,134$; $p<0,05$) і менш цінують відповідальність, що входить до групи цінностей професійної самореалізації ($t=2,341$; $p<0,05$);

- для курсантів першого курсу більш значущими у порівнянні з курсантами п'ятого курсу виявилися цінності сміливості у відстоюванні своєї думки, поглядів, що є цінністю самоствердження ($t=2,685$; $p<0,01$), і терпимості, що входить до груп альтруїстичних цінностей і цінностей прийняття інших ($t=2,706$; $p<0,01$), а менш значущими - цінності акуратності ($t=2,084$; $p<0,05$) і ретельності ($t=2,143$; $p<0,05$), що можуть виступати як цінностями професійної самореалізації, так і конформістськими цінностями.

Висновки. Виявлені відмінності в ієрархії інструментальних цінностей курсантів різних курсів свідчать про трансформацію засобів досягнення ними своїх життєвих цілей. Для курсантів першого і третього курсів більш значущими виявилися інструментальні цінності міжособистісного спілкування, прийняття інших, а для курсантів п'ятого курсу - цінності професійної самореалізації. Найменша значущість цінностей професійної самореалізації для курсантів третього курсу може бути обумовлена нормативною кризою професійної ідентичності, що підтверджується і специфічною ієрархією термінальних цінностей даних курсантів. Ієрархія термінальних цінностей курсантів першого і п'ятого курсів суттєво не відрізняється. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні структури ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців-юристів СБУ України на різних етапах навчання.

Література:

1. Яницкий М. С. *Ценностные ориентации личности как динамическая система* / М. С. Яницкий. - Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. - 204 с.
2. Мухина В. С. *Детская психология* / В. С. Мухина. - М.: Просвещение, 1985. - 272 с.
3. Кадикова Т. А. *Особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів-психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології»* / Т. А. Кадикова. - Одеса, 2002. - 17 с.

4. Куницына В. Н. Ценностные ориентации студентов в связи с их профессиональной направленностью / В. Н. Куницына // *Research in Soviet Social Psychology*. - Berlin; New York: Springer-Verlag, 1986. - P. 80-89.
5. Мачурова Н.Н. Жизненные ценности в понимании студентов: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.11 / Мачурова Надежда Николаевна. – Санкт-Петербург, 2000. – 213 с.
6. Коберник Л. О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Коберник Людмила Олександрівна. – К., 2010. – 215 с.
7. Осипова Т. Ю. Педагогічні умови формування професійно орієнтованої особистості майбутнього вчителя та їх взаємодія/ Т. Ю. Осипова// *Наука і освіта*. – 2004. – № 6 – 7. – С. 195 – 197.
8. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді/ Л. Савченко // *Рідна школа*. – 2005. – № 8 (907). – С. 39 – 41.
9. Пазухина С. В. Формирование ценностно-смыслового отношения к психологическому знанию у будущих педагогов: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология»/ С. В. Пазухина. – Тула, 2001. – 23 с.
10. Антонова Н.А. Ценностные ориентации в системе личностных качеств студентов высшего педагогического учебного заведения: дис.. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Антонова Наталья Александровна. – К., 2003. – 203 с.
11. Іванцев Н. І. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Н. І. Іванцев. - К., 2001. - 19 с.
12. Меднікова Г. І. Характеристика ціннісних орієнтацій студентів з різними особливостями ставлення до себе / Г. І. Меднікова // *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. - Вип. 47. – Х.: ХНПУ, 2014. – С. 121-130.
13. Научитель Е. Д. Ценностные ориентиры студентов: психологические факторы формирования, развития, трансформации: дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Научитель Елена Давидовна. - Х., 1999. - 247 с.

14. Захаренко Л. М. Особливості ціннісного компоненту життєвої перспективи курсантів вищих навчальних закладів МВС України/ Л. М. Захаренко // *Юридична психологія та педагогіка*. – 2013. - № 1. – С. 62-69.
15. Карпунова Н. Г. Морально-естетичне виховання курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання»/ Н. Г. Карпунова. - Луганськ, 2004. - 20 с.
16. Тогочинський О. М. Виховання моральних орієнтацій у майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»/ О. М. Тогочинський. - Хмельницький, 2003. - 18 с.
17. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций/ Д. А. Леонтьев. - М.: Смысл, 1992. - 17 с.

References:

1. Yanytskyi M. S. Tsennostnie oryentatsyy lychnosty kak dynamycheskaia systema / M. S. Yanytskyi. - Kemerovo: Kuzbassvuzyzdat, 2000. - 204 s.
2. Mukhyna V. S. Detskaia psykholohiya / V. S. Mukhyna. - M.: Prosveshchenye, 1985. - 272 s.
3. Kadykova T. A. Osoblyvosti dynamiky tsinnisnykh oriiientatsii studentiv-psykholohiv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.01 «Zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii» / T. A. Kadykova. - Odesa, 2002. - 17 s.
4. Kunytsyna V. N. Tsennostnie oryentatsyy studentov v sviazy s ykh professyonalnoi napravlennoosti / V. N. Kunytsina // *Research in Soviet Social Psychology*. - Berlin; New York: Springer-Verlag, 1986. - R. 80-89.
5. Machurova N. N. Zhyznennie tsennosty v ponymanyy studentov: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.11 / Machurova Nadezhda Nykolaevna. – Sankt-Peterburh, 2000. – 213 s.
6. Kobernyk L. O. Tsinnisni oriiientatsii yak chynnyk vynyknennia ta podolannia konfliktnykh form povedinky v yunatskomu vitsi: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07 / Kobernyk Liudmyla Oleksandrivna. – K., 2010. – 215 s.

7. Osypova T. Yu. *Pedahohichni umovy formuvannia profesiino oriietovanoi osobystosti maibutnoho vchytelia ta yikh vzaiemodiia/* T. Yu. Osypova// *Nauka i osvita.* – 2004. – № 6 – 7. – S. 195 – 197.
8. Savchenko L. *Vyvchennia tsinnisnykh oriietatsii suchasnoi studentskoi molodi/* L. Savchenko // *Ridna shkola.* – 2005. – № 8 (907). – S. 39 – 41.
9. Pazukhyna S. V. *Formyrovanye tsennostno-smislovoho otnosheniya k psykholohycheskomu znanyiu u budushchykh pedahohov: avtoref. dys. na soyskanye nauch. stepeny kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.07 «Pedahohycheskaia psykholohyia»/* S. V. Pazukhyna. – Tula, 2001. – 23 s.
10. Antonova N.A. *Tsennostnie oriyentatsyy v systeme lychnostnykh kachestv studentov visshoho pedahohycheskoho uchebnoho zavedeniya: dys.. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07 /* Antonova Natalia Aleksandrovna. – K., 2003. – 203 s.
11. Ivantsev N. I. *Dynamika tsinnisnykh oriietatsii studentskoi molodi protiahom profesiinoi pidhotovky: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.07 /* N. I. Ivantsev. - K., 2001. - 19 s.
12. Mednikova H. I. *Kharakterystyka tsinnisnykh oriietatsii studentiv z riznymy osoblyvostiamy stavlenniia do sebe/* H. I. Mednikova // *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia.* - Vyp. 47. – Kh.: KhNPU, 2014. – S. 121-130.
13. Nauchytel E. D. *Tsennostnie oryentyri studentov: psykholohycheskye faktori formyrovanyia, razvytytia, trasformatsyy: dys... kand. psykhol. nauk: 19.00.01 /* Nauchytel Elena Davydovna. - Kh., 1999. - 247 s.
14. Zakharenko L. M. *Osoblyvosti tsinnisnoho komponentu zhyttievoi perspektyvy kursantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy/* L. M. Zakharenko // *Yurydychna psykholohiia ta pedahohika.* – 2013. - № 1. – S. 62-69.
15. Karpunova N. H. *Moralno-estetychne vykhovannia kursantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv systemy MVS Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.07 «Teoriia i metodyka vykhovannia»/* N. H. Karpunova. - Luhansk, 2004. - 20 c.
16. Tohochynskiy O. M. *Vykhovannia moralnykh oriietatsii u maibutnykh ofitseriv vnutrishnykh viisk MVS Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped.*

nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»/ O. M. Tohochynskyi. - Khmelnytskyi, 2003. - 18 s.

17. Leontev D. A. Metodyka yzuchenyia tsennostnykh oryentatsyi/ D. A. Leontev. - M.: Smisl, 1992. - 17 s.